

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

396

U-34

3780

ՏԱՄԱՏ ԱՆՈՎ ՔԱՆԱՆՈՑ ՄԱՐԲԱՆԱՆ

ԱՆՆԱՆՑ ԽՆԴՐԻ

ԱՌԹԻԻ

~~300 /~~
~~476 / 50~~

Թ Ի Ը Լ Ի Ա

Տպարան Մ. Շարածե հւ Ըսկ., Նիկ. 21.

1901

396

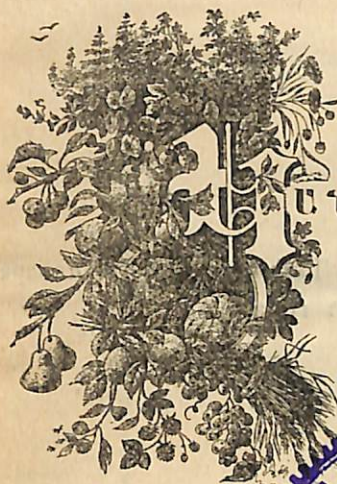
0 120 - 10

af-34

ՏԵՃԵՑ ԵՐԵՎ ԳԵՆԵՐԵՑ ՄԱՐԿԵՆ

300

1476-50

Մ Ե Ն Ա Ն Ց Խ Ն Դ Ր Ի

Ա Ռ Թ Ի Ի

Թ Ի Ե Ր Ի Ս

Տպարան Մ. Շարածէ եւ Ըսկ., Նիկ. 21-

1901

25 JUN 2013

56.113

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 25-го Января
1901 года.

Յայտնում եմ շնորհակալութիւնս

ԻՆԺԵՆԵՐ—ՏԵԽՆՕԼՕԳ

ԱՂԷՔՍԱՆԴԻ ԲԱՂԴԱՍԱՐԵԱՆ

ՆԱԶԵՐԵԱՆԻՆ

Որի շնորհիւ լոյս է տեսնում այս գրքուկը

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԻ

Մերկայ աշխատութիւնը, որ վերաբերում է «կանանց խնդրին» եւ անցեալ տարի մաս առ մաս լոյս էր տեսնում «Մոր-Դար» ամենօրեայ թերթի էջերում, այժմ մասնաւոր յանձնարարութեամբ հրատարակում ենք առանձին գրքային եւ նուիրում ենք մեր հայ քոյրերին:

Խոստովանում ենք, որ մեր ներկայ փոքրիկ աշխատութիւնը կարող է ունենալ եւ ունի իւր թերութիւնները, բայց եւ համոզուած ենք, որ իւր թերութիւններով հանդերձ անշուշտ կարող է օգտակար լինել ամենայն մի լուրջ ընթերցողի:

Բացի սրանից անաչառ ընթերցողը կը նկատէ, որ մենք «կանանց խնդրի»—այդ մրտքերն յուզող եւ հրատապ խնդրի—վերաբերմամբ խօսելիս, փախուստ ենք տուել ամենայն մի ծայրահեղութիւնից եւ միջին ճանապարհը բռնելով, աշխատել ենք որքան կարելի է խընդիրը պարզաբանելով՝ գործին ծառայել եւ ո՛չ թէ այդ «խնդրի» առթիւ ծագած թեր եւ դէմ կարծիքներից որ եւ է մէկի ջատագովս հանդիսանալ:

S. u. f. W.

ԿԱՆԱՆՅ ԽՆԴՐԻ ԱՌԹԻԻ

Ա.

Կանանց էմանսիպացիա.— Սեռային տարբերութիւն.— Կնոջ կոչումն ու նշանակութիւնը.— Կինն արտաքոյ ամուսնութեան.— Ամուսնական կեանքի անհրաժեշտութիւն:

Կանանց հարց ասելով, բնականաբար մենք կարող ենք հասկանալ մի շարք խնդիրներ, որոնք աւելի կամ պակաս չափով վերաբերում են կանանց: Ս. Կլէս, օրինակ, «կանանց հարց» ասելով մենք կարող ենք հասկանալ ամուրի կամ տարիքն անցած և պառաւսժ օրիորդներին; օլլրիացած կամ աշատաւոր կանանց և ալլն և ալլն... խնամելու խնդիրը: Կարող ենք հասկանալ նաև կար ու ձեի, խոհարարութեան և ալլն օգտաւէտ հաստատութիւններ բանալու խնդիրը, որով որոշ կանայք միջոց կունենանալին ազնիւ ճանապարհով հաց վաստակելու և պատուաւոր կերպով պահպանելու իրենց գոյութիւնը:

Մեզ թւում է, որ եթէ անշուշտ հարկաւոր է կանանց հարցով զբաղուել, լամենայն զէպս, ամենից առաջ, մեզ պիտի զբաղեցնէին վերոյիշեալ խնդիրները, որովհետեւ այդ խընդիրների բարեյաջող լուծումից է կախուած կանանց ստուար մասի ոչ միայն նիւթական, այլ և, որ աւելի կարևոր է, բարոյական զրութեան բարւոքումը:

Սակայն, փոխանակ այդ կարևոր խնդիրներով զբաղուելու և հետաքրքրուելու, մեր առաջ դրուած է մի այնպիսի խնդիր, որ իւր էութեամբ կանանց համար ոչ մէկ բարւոք զրութիւն չստեղծելով հանդերձ՝ ընդունակ է կանանց որոշ մասի մտքերը յուզել, զինել արական սեռի դէմ, հանել նրանց պատերազմի գաշտը, ուր նրանք (կանայք) պարտութիւն կրելուց լետոյ բազմաթիւ զոհեր պիտի տան, որովհետեւ այն ապագան, որ նրանց լուսաւոր և յուսատու է ներկայանում կամ այդպէս են ներկայացնում, իսկապէս շատ մութ է ու անբովանդակ, նոյն իսկ ոչնչութիւն:

Կանանց հարցով զբաղուողները մեր առաջ դնում են միայն մէկ խնդիր, որ ներկայումս լայտնի է «կանանց էմանսիպացիա» անունով:

Ի՞նչ է պահանջում էմանսիպացիան:

Էմանսիպացիան երկու սեռի համար ևս հաւասար իրաւունքներ և այդ իրաւունքներէ գործնական իրականացումն է պահանջում:

Այստեղ երևան է գալիս այն առարկութիւնը, որ իբր թէ կինն ու տղամարդը նոյն արժէքն ունին և ուրեմն կինը պէտք է վայելէ այն բոլոր իրաւունքները, որ վայելում է տղամարդը:

Արդեօք ճիշտ է այդ առարկութիւնը: Անշուշտ ո՛չ:

Այդպիսի մի սխալ առարկութիւն անողներն տնայայման ցոյց են տալիս, որ իրենք չեն ճանաչում կնոջը բօսքիս ընդարձակ նըշանակութեամբ և անտեղեակ են երկու սեռի սեռային տարբերութեանը:

Այլապէս, անհեթեթութիւն չէ կարծել, որ կինն ու տղամարդը նոյն արժէքն ունին, քանի որ կինն ու տղամարդը նայելով իրենց կոչմանն ու նշտնակութեանը երբէք չեն կարող նոյն արժէքն ունենալ: Անվիճելի փաստեր կան ապացուցանելու, որ այլ է տղամարդու և միանգամայն այլ՝ կնոջ արժէքը:

Ուրեմն «կանանց հարցի» երեսն ու աստուան իսկապէս կանանց էմանսիպացիան է, որ կանանց համար տղամարդուն հաւասար քաղաքացիական և բարոյական իրաւունքներ

է պահանջում: Եւ որովհետեւ այդ իրաւունքները պահանջում են զեղեցիկ սեռի համար, բնականաբար ամենից աւաջ զեղեցիկ սեռն է հետաքրքրում այդ խնդրով, և հէնց այս է պատճառը, որ այդ հանգամանքը նրան այն աստիճան ոգևորել է, որ ինքն է արդէն միջոցների դիմում, որ կարողանայ ձեռք բերել այն, ինչ որ իւր կարծիքով պիտի ունենար, բայց չափշտակել են իրենից:

Քնքոյշ սեռի որոշ մասը, այսպէս ատած՝ իրեն ազատամիտ և ինտելիգենտ համարող մասը, անկախութեան է ձգտում և այդ անկախութիւնը նա որոնում է ամուսնական կեանքից դուրս:

Նա գտնում է, որ ամուսնութիւնն անբարոյական տուտուր է, որ իրեն յատկացրել են կենդանական դեր, որ ինքը ծառայում է որպէս հարեմի զարդ, մի սիրուն իր և այլն: Որ իւր իրաւունքները բռնաբարուած են, որ իւր կանացի արժանապատուութիւնը սոսի տակ է տրուած և այլն և այլն... Եւ որովհետեւ իրերի գրութիւնը նա այդպէս է գտնում, ուստի և վճռել է դուրս գալ այդ գրութիւնից, չկապուել տղամարդու հետ, առանց տղամարդու մնալ, չճանաչել նրա իշխանութիւնն ու այրական իրաւունքները, թօթափել իւր վրա-

յից տղամարդու խնամակալութեան փոշին և ապրել, պահպանել իւր գոյութիւնը՝ կտտարեալ ազատութեան և անկախութեան մէջ...

Բայց մի հարց:

Ինտելիգենտ կինը, որ լաւահետ թիւն ունի իրեն զարգացած համարելու և իրերի գրութիւնն ուսումնասիրած, այդ մտադրութիւններն ու ձգտումները չղանայով, մի րուպէ անգամ մտածել է լսելու բնութեան ձայնը... մի ձայն, որ վերջնականապէս կարող է լուծել այն խնդիրը, որին յաջող ելք տալու համար՝ կինը փորձում է կաշուից դուրս գալ:

Կանանց հարց ասելով, եթէ անհրաժեշտ է հասկանալ այն խնդիրը, որ վերաբերում է կանանց իրաւունքների պաշտպանութեանը և ընկած դրութիւնից հանելուն, ապա այդ հարցն արժանի է լուրջ ուշադրութեան: Եւ տղամարդկանց պէտք է հիացնէր այն եռանդը, որ քնքոյշ սեռի ներկայացուցիչները գործ են դնում իրենց սեռի համար ձեռք բերելու այն, ինչ որ պիտի ունենային և՛ հանգամանքներէ շնորհիւ՝ կորցրել են:

Բայց եթէ կանանց հարց զարթեցնելով կամենում են հասկանալ միայն կանանց իրաւունքների ընդարձակումն այն մտքով, ինչ մտքով որ իրենք են հասկանում, և կանանց

Համար ընտանեկան կեանքից դուրս կամենում են ուրիշ անկախ կեանք ստեղծել, ապա այդ առնուազն ո՛չ միայն անհեթեթութիւն է, այլ և ցնորք... որովհետեւ անկարելի է ձեռք բերել այն, ինչ ոչ չկայ, չէ եղել և չէ կարող լինել: Այդ պահանջները չեն Համապատասխանում բնութեան օրէնքներին:

...«Ի սկզբանէ արու և էգ արար զնոսա ..»

Կարգում ենք սուրբ Գրքի մէջ: Աստուածային Նախախնամութիւնից պարզեւուած սեռային այդ տարբերութիւնն ապացուցանում է, որ այլ է տղամարդը և այլ կինը: Այլապէս բոլորն էլ կամ արու պիտի ստեղծուէին և կամ՝ էգ, և որովհետեւ այդպէս չէ, նշանակում է, որ ամեն մի սեռ պիտի ունենայ իւր որոշ նշանակութիւնը: Այդ նշանակութիւնը պիտի բնորոշէ երկսին ևս և տայ իւրաքանչիւրին իւր արժէքը:

Վերցնելով կնոջը որպէս մարդ, ստեղծուած տղամարդու նման Աստուծոյ պատկերով և բանականութեամբ, անկարելի է ընդունել, որ նա գրկուած պիտի լինի մարդկային իրաւունքներից. իրաւունքներ, որոնք մարդուն դարձնում են իսկական մարդ իւր բոլոր բարձր յատկութիւններով և արժանաւորութիւններով՝ յատկութիւններ և արժանաւորու-

թիւններ, որոնք տարբերում են մարդուս անասունից — անբանական արարածներից:

Այսպէս՝ մարդկայնութեան տեսակէտից, կինն երբէք չէ կարող ենթարկուիլ այն աննախանձելի վիճակին, որի մէջ դրուած է և կամ դրուած է Համարում իրեն ժամանակակից կինը:

Եթէ շնորհիւ անբարեյաջող Հանգամանքների կինն զգում է, որ իրեն միայն կենդանական դեր են յատկացրել ընտանիքի մէջ, իրեն ծառայեցնում են իբրև զուարճութեան առարկայ և այլն... այդ Հանգամանքի դէմ կարելի է և անհրաժեշտ է միջոցներ ձեռնարկել և դուրս բերել նրան այդ նուաստացուցիչ դրութիւնից: Կնոջ Համար, ընտանիքի մէջ, կարելի է ստեղծել մի այնպիսի դրութիւն, որ նա վայելէ մարդկային իրաւունքներ, ցոյց տայ իւր կանացի արժանապատուութիւնը և լինի իւր սիրած և փայլաւայած կէսի (ամուսնու) լրացումն, նրա ազատ և ո՛չ ստրուկ օգնականն ու ընկերը... և այդպիսով ի մի ձուլուի ու լինի նրա Հետ մի մարմին...

Ընտանիքի մէջ կինն ու տղամարդն ունին որոշ պարտաւորութիւններ և ուրեմն որոշ իրաւունքներ և իւրաքանչիւրի իրաւունքըն անձեռնմխելի է, թէև այդ իրաւունք-

ները պիտի գործ զնուին այն չափով և այն սահմաններում, որ ընդհանուր ներդաշնակութիւնը չխանգարուի ¹⁾։

¹⁾ Այր ու կին, ասում է Գօկ. Կլէնկէ, ըստ իրենց բնական և բարոյական նշանակութեան, պէտք է կազմեն մի ամբողջութիւն, մի միութիւն, մի մարմին և մի հոգի.....

Ընտանեկան կեանքի մէջ, տղամարդն իրաւունքի, իսկ կինը որպէս ամուսին բարոյականութեան ներկայացուցիչ է։ Ինչպէս տղամարդու մէջ ոյժ, խելք և կամք, այնպէս էլ կնոջ մէջ սիրտ և բնքոյշ զգացմունքով ազնուացած բնաւորութիւն է արտայայտուում։ Ընտանիքի մէջ տղամարդն իշխող է, իսկ կինը՝ կառավարող։ Կինը հպատակուում է տղամարդու խելքին, ուժին և կամքին, իսկ տղամարդը խոնարհուում է կնոջ սրտի հեղ և խաղաղասէր իշխանութեան առաջ։

Այսպէս, սիրով և ամուսնութեամբ, որ սիրոյ իսկական իրականացումն է, միանում են իրար հետ ոյժն ու հեղութիւնը, խելքն ու սիրտը, իրաւունքն ու բարոյականութիւնը։

Ընտանեկան կեանքի մէջ, ասում է նոյն հեղինակը մի այլ տեղ, տղամարդը կամքի ներկայացուցիչն է, իսկ կինը ընտանիքի սիրտը։ Կինն ընտանեկան կեանքի պետութեան մէջ, այն տէրութիւնն է, որի հրամայողը տղամարդն է։ Տղամարդն հոգին է, իսկ կինն այն ընութիւնն է, որ կառավարում և հաւասարակշռութեան մէջ է պահում այդ հոգին. այս պատճառով էլ այր և կին սիրոյ վե-

ցթէ ընտանիքի մէջ տղամարդը գերակշռող տեղ է բռնում, այդ չէ նշանակում, որ նա բռնաւոր է և կարող է ստրկացնել կնոջը։ Ընտանեկան կեանքի քաղցրութեան և երջանկութեան յարատուութիւնը բացառապէս կախուած է մարդու և կնոջ փոխադարձ յարբերութիւնից և աւելի ևս կնոջ բռնած դիրքից։ Եթէ մենք ընդունում ենք որ ընտանիքը մի փոքրիկ պետութիւն է, որի պետը տղամարդն է, ապա այդ պետութեան մէջ՝ կնոջ բնականաբար վիճակում է հնազանդութիւնը։

Հնազանդութիւնը ո՛չ ստրկութիւն է նշանակում և ո՛չ իրաւանց բռնաբարում։ Աշխարհիս Փրկիչը, որ զաղափարի համար զոհուեցաւ, որ մարդկանց հաւասարութիւն էր քարոզում և իւր երկնային վարդապետութեամբ մարդկանց ստրկութիւնից հանելով՝ կատարելութեան հասցրեց, ինքն է այդ բառը գծում և ամենաբարձր առաքինութիւն հա-

րաբերմամբ մի էութիւն են՝ կազմում։ Կինն իւր սէրը զոհում է մարդու կամքին, իսկ տղամարդն իւր հերթում իւր սէրը ենթարկում է կնոջ սրտին... այսպիսով միանում են ոյժն ու խոնարհութիւնը յատկապէս ամուսնական կեանքի ներդաշնակութեան համար։

(Женщина каеъ супруга. док. Г. Кленке.)

մարում: Չէ որ ինքը իւր ամբողջ էութեամբ հնազանդութեան տիպար էր:

Եթէ ժամանակակից կիներն, այդ հնազանդութիւնը, որից կախուած է ո՛չ միայն ընտանիքներէ, այլ և մեծամեծ պետութիւններէ ներքին բարօրութիւնը, ստրկութիւն է համարում և կանացի արժանապատուութեանը դիպչող, ապա այդ մի այնպիսի մոլորութիւն է, որ ամեն բան տակն ու վրայ է անում: Տղամարդուն (ամուսնուն) չհնազանդուող և նրա այրական իրաւունքները չճանաչող կինը իւր անկախութեան հարցը մէջտեղ դնելով՝ անգիտակցաբար ոտքի տակ է տալիս և հայրական իրաւունքները: Ասենք թէ օրիորդը չամուսնանալով կարող է ազատուած համարուել ամուսնու խնամակալութիւնից նրան հնազանդուելու և նրա այրական իրաւունքները ճանաչելու պարտաւորութիւնից: Բայց հօ նա չի կարող ազատուել հայրական կամ ծնողական խնամքից ու վերահայեցողութիւնից, որ շատ անգամ աւելի խիստ և զգալի է լինում: Ոչ ոք չի կարող հակառակել այն մտքին, որ կիներ աւելի ազատ ու անկախ է իւր ամուսնու զբրկում, իւր բնտանեկան յարկի տակ, քան օրիորդ եղած ժամանակ իւր հօրանց տանը:

Միւս կողմից, եթէ տղամարդը կնոջ հնա-

զանդութիւնը զիջողութեան և պարտաճանաչութեան փոխարէն ստրկութեան տեղ է դնում և արհամարհում է կնոջ մարդկային իրաւունքները, ստորացնում ու ստրկացնում է նրան, կը նշանակէ նա չէ գնահատում նաև իւր իրաւունքները, նա ստորացնում և ստրկացնում է իրեն... Ինքն էլ չիմանալով թէ ինչպէս: Մենք նկատում ենք, որ այն տէրութիւնների մէջ, որտեղ կիներն ընկճուած է (մահմեդական երկրներում) տղամարդիկ չեն հասկանում ազատութեան արժէքը... «Արևելեան պետութիւնների մէջ, որտեղ բռնութեան հետ ի միասին տիրում է բազմակնութիւնը, այնտեղ կինը պատկանում է տղամարդուն (ամուսնուն)». Իսկ տղամարդն իւր հերթում իւր բռնաւորի սեպհականութիւնն է համարում: Տղամարդն այնտեղ թէև իւր կանանոցի բռնաւորն է, բայց ամեն տեղ՝ ստրուկ է»¹⁾:

Ընտանիքի և առհասարակ կեանքի մէջ տղամարդու իշխանութեան ու կնոջ ստորադրութեան, եթէ միայն կարելի է այս բառերը գործածել, գոյութիւնն ուղղակի երկու սեռի սեռային առանձնայատկութեանը պիտի վերագրել:

¹⁾ Ա. Վուլ'ով, «Власть мужа и подчиненность женщины»

Եթէ այդ «իշխանութիւնն ու ստորագրութիւնը» կօպիտ ձեռով են արտայայտուում, դեռ այդ չէ նշանակում որ այդ այդպէս չպէտք է լինի: Իշխանութեան և ստորագրութեան համար սահմաններ կան և պէտք է աշխատել գտնելու այն սահմանները, և գտնելն ուղղակի կախուած է մեզանից: Բայց ոչնչացնել այդ իշխանութեան ու ստորագրութեան սկզբունքները՝ անհնարին է: Կինն եղել է և յաւիտեան կրմնայ տղամարդու խնամակալութեան տակ, տղամարդը պէտք է կատարէ իւր նշանակութիւնը—պահպանել ու պաշտպանել կնոջը:

Հարցն այն է, թէ արդեօք կինը կարօտ է տղամարդու պահպանութեանն ու խնամքին: Անշուշտ այն, եթէ միայն նա կամենում է կատարել իւր նշանակութիւնը, իսկ չկատարել նա չէ կարող, որովհետեւ նա, իբրև կին կայլասեռուի... կոչնչանալ:

Ինչ է կնոջ նշանակութիւնը:

Սրա պատասխանը շատ հակիրճ կերպով տալիս է մեզ սուրբ գիրքը. «Յաւով ծնել զաւակներ...»: Ահա կնոջ նշանակութիւնը, որից նա, ինչ էլ որ լինի, չէ կարող փախչել, որովհետեւ դա բնութեան օրէնքն է, իսկ բնու-

թեան օրէնքները չեն փոխուում: Կնոջ, նայելով նրա օրգանիզմին, վիճակուած է միայն և միմիայն մայր լինել: «Նրա օրգանիզմը պէտք է մշակէ ապագայ մարդու սաղմը—նրան պէտք է սկզբնաւորէ (յղութեամբ), կրէ (արգանդում), ծնէ և կերակրէ ¹⁾»: Կինն իւր նշանակութիւնը կատարելիս թէև արտասովոր ոյժ և դիմացկունութիւն է ցոյց տալիս, բայց այնուամենայնիւ նա այդ միջոցին պաշտպանութեան ահագին կարօտութիւն ունի և ինքն էլ զգում է այդ կարօտը: Պաշտանի, յղութեան, ծնունդի, ծննդին հետևող շրջանում և նոյն իսկ մանկանը կերակրելու ժամանակ, նա տրամադրուած է այնպիսի բազմատեսակ հիւանդութիւնների, որ չէ կարող վստահանալ իւր ոյժերի վրայ և մնալ անխնամ ու անպաշտպան: Այս հանգամանքը հաստատում են կանանց բժիշկների մեծագոյն մասը և կանանց հարցի մասին խորհրդածութիւններ անող նշանաւոր գրողները, որոնցից մինի՝ Մաքս Ռուսկէի կարծիքները համառօտապէս առաջ կըբերենք, օգտուելով յարգելի գովտորի մի սիրուն աշխատութիւնից ²⁾: Եթէ մի ըոպէ ենթա-

¹⁾ Ա. Մնիխովսկի «Женственность»

²⁾ «Женщина в своей половой индивидуальности».

դրենք, որ կինը կարող է չամուսնանալ և չտակալէս ազատութիւն վայելելու և անկտի դիրք ձեռք բերելու համար ցանկանալ ամուրի կեանքը գերադասել, դարձեալ նա կարօտ է խնամքի և պաշտպանութեան հէնց իւրաքանչիւր 28 օրը մի անգամ տեղի ունեցող դաշտանի պատճառով, որ յատուկ է արբուէքի հասած բոլոր կանանց, թէ և կանայք այդ հանգամանքը մի առանձին եռանդով աշխատում են ծածկել շրջապատողներին:

— «Դաշտանի ժամանակ, որ տևում է մի քանի օր, կնոջ ամբողջ կազմուածքը թուլանում է. այդ ժամանակ անհրաժեշտ է նրան պահպանել, այլապէս նա կարող է վնասուել: Կնոջ ծննդական գործարաններն իրենց կազմութեամբ և արտաքին վերջաւորութեամբ մէծ դիւրութիւն են տալիս ամենայն տեսակ հիւանդութիւնների մուտք գործելուն: Ահա այս է պատճառը, որ աւելի շատ և դիւրութեամբ կնոջ սեռական գործարաններն են հիւանդութիւնների ենթարկւում, քան տղամարդկանց, և դժբաղդաբար այդ հիւանդութիւնները շատ չաճախ խիստ վտանգաւոր հետեանքներ են ունենում:

Այդ օրինակ հիւանդութիւնների, որոնց անտեղեակ է արական սեռը, ենթակայ է կինը

դաշտանի, յղութեան և մանաւանդ ծնունդից — կնոջ սեռական կեանքի ամենագլխաւոր գործողութիւնից յետոյ: Տարուան որոշ մասը դաշտանի ժամանակ և մեծ մասը յղութեան ժամանակ, կինն իւր նշանակութիւնը կատարելիս այնպիսի դրութեան մէջ է լինում, որ նա անկարող է, առանց իրեն վնասելու, որոշ պարապփունքերի ձեռնամուխ լինել: Նա ինքնըստինքեան ընազդմամբ ժամանակաւորապէս մատնւում է անգործունէութեան. ահա հէնց այս միջոցին է, որ նա խնամքի և պաշտպանութեան է կարօտ բառիս ընդարձակ նըշանակութեամբ:

Փորձերն ապացուցանում են, որ որքան բարձր է կնոջ մտաւոր մակերևոյթը, որքան զարգացած է կինը մտաւորապէս, այնքան էլ աւելանում է կնոջ թուլութիւնը և խնամքի ու պաշտպանութեան անհրաժեշտութիւնը: Գիւղականների և հասարակ դասակարգի կանայք, որոնց օրգանիզմը ֆիզիքական աշխատանքների շնորհիւ առանձին դիմացկունութիւն և ամրութիւն ունի, աւելի քիչ կարօտութիւն ունին խնամքի և պաշտպանութեան, քան այն դասակարգի կանայք, որոնք մտաւոր զարգացման բարձր աստիճանի վրայ են կանգնած: Ապացոյց, որ զարգացած ու փափուկ կեանքի

վարժուած կանայք երեխայ ծնելուց յետոյ մի ամսուան, նոյն իսկ երկու ամսուան ընթացքում հազիւ են կանոնաւոր կերպով կազդուրուում, մինչդեռ գիւղականի կամ հասարակ դասակարգի կինը՝ կազդուրուելով մի քանի օրուան ընթացքում՝ սկսում է գործի գլուխ անցնել և տուն կառավարել:

Ասացինք, որ կինը իւր կազմութեամբ կոչուած է միայն և միմիայն մայր լինելու: Սրա վրայ կարող ենք աւելացնել և այն, որ մայր լինելը (ամուսնանալ, յղանալ, ծնել, մանկանը կերակրել, դաստիարակել և այլն) ոչ միայն կնոջ խսկական նշանակութիւնն է, այլ և այդ նշանակութեան կատարելը միանգամայն անհրաժեշտ է որպէս կնոջ մարմնական և հոգեկան առողջութեան, նոյնպէս և կնոջ սեռական անհատականութեան կատարեալ զարգացման համար: Որ կինը միայն իւր նըշանակութիւնը կատարելով է որպէս կին կատարելապէս զարգանում, իսկ առանց ամուսնու՝ այլասեռուում, — գրա համար շատ ապացոյցներ կան. վերցնենք հէնց հետեւեալը: Ամենքն էլ տեսած կըլինին հասակաւոր օրիորդների և նկատած, թէ ինչպէս նրանք արդէն թառամում են և կորցնում իրենց աշխօժը, եռանդը և այն գրաւիչ արտայայտութիւնը»

որ ունենում են դեռ նոր ծաղկող օրիորդները...

Անժամանակ թառամելու առաջն առնելու և նոյն իսկ կորած թարմութիւնը վերագարձնելու միակ միջոցը կանոնաւոր սեռական յարաբերութիւնն է, այսինքն ամուսնութիւնը:

Այդ դէպքում ամուսնութիւնը միայն կարող է նրան երիտասարդացնել և թարմացնել: Եւ յիշուի, ամուսնութիւնից յետոյ կինը նըկատելի կերպով զուարթանում և թարմանում է, ընդունում է շնորհալի արտայայտութիւն, քնքշանում է. լցւում է կուրծքը, այտերն սկսում են նրբանալ և կարմրել, աչքերը վառուել ուրախ փայլով — մի հանդամանք, որ ապացուցանում է, թէ բնութեան օրէնքներ ճանաչելն առանց հատուցման չէ մնում:

Կինն իւր նշանակութիւնը կատարելով՝ պահպանում է նաև իւր մարմինը: Ամուլ, որդի չունեցող կանայք ընդհանրապէս շուտ են պառաւուում (ի հարկէ կան շատ բացառութիւններ), իսկ այն կանայք, որոնք երեխաներ ունին, համեմատաբար երկար են պահում իրենց թարմութիւնը և սեռական անհատականութիւնը, մանաւանդ երբ բացակայում են ֆիզիքական ծանր աշխատանքները և նպաստաւոր են սոցիալական պայմանները:

Ջրային և կանանց հիւանդութիւնների մասնագէտներին յայտնի է այն հանգամանքը, որ օրիորդները երբ յանկարծակի հիւանդանում են հիստերիայով, դրա պատճառը շատ անգամ խաբուսիկ սէրն է լինում:

Վերցնենք՝ օրինակ՝ հետևեալ դէպքը: Ենթադրենք, թէ մի երիտասարդ կոմենում է կնութեան ամէլ մի օրիորդ, և վճռուած է, որ այս ինչ օրը տեղի ունենայ նշանադրութիւնը: Ամեն բան պատրաստ է, իսկ օրիորդն առանձին հակումն ունի դէպի այդ երիտասարդը: Յանկարծ երիտասարդը հրաժարում է մտադրութիւնից և այլ ևս չէ ցանկանում առնել այդ օրիորդին: Հրասթափութիւնն ու հոգեկան զօրեղ յուզմունքները, որոնք յաճախ տարօրինակ երևոյթներով են արտայայտուում, ահագին փոփոխութիւն են առաջ բերում օրիորդի մէջ, մինչև որ վերջապէս, ինչպէս յաճախ պատահում է, երևում է հիստիրիան և դրանով ցմահ անբուժելի հիւանդութեան մատնում խեղճին: Այստեղ խիստ մեծ նշանակութիւն ունի այն երևոյթը, որ եթէ օրիորդը մինչև երիտասարդի հրաժարուելը, նրա հետ լարաբերութիւն է ունեցել և լղացել է, այն ժամանակ գրեթէ հիստերիա չէ պատահում անշուշտ այն պատճառով, որ օրիորդն այդ

դէպքում սկսում է կատարել իւր նշանակութիւնը:

Մենք կարող ենք բազմաթիւ օրինակներ առաջ բերել ցոյց տալու, որ կինն իւր նշանակութիւնը կատարելով միայն կարող է իբրև կին զարգանալ, պահել իւր սեռական անհատականութիւնը և միևնոյն ժամանակ առողջ գրութեան մէջ պահել իւր մարմինն ու հոգին:

Այժմ տեսնենք ինչ են առում իրենց աշխատութիւններով յայտնի կին գրողները:

Բարեբաղդաբար այն միտքը, որ կինն արտաքույ ամուսնական կապի կեանք չունի և նա առանց տղամարդու (ամուսնու) այլատուում է, պաշտպանում են ոչ միայն յայտնի տղամարդ գրողներ, այլ և հեղինակաւոր կին գրողներ, որոնք արդարութիւնն ու ճշմարտութիւնը սեռային կողմնապահութիւնից բարձր դասելով՝ հրապարակ են իջել և դատափետում են կանանց էմանսիպացիան և ցոյց են տալիս այս խնդրի վտանգաւորութիւնը, նոյն իսկ կանանց շահերի տեսակէտից:

Այդպիսի հեղինակների շարքում անկասկած պատուաւոր տեղ է բռնում տիկին Լաուրա Սարհոյմ:

Յիշեալ տիկնոջ աշխատութիւններից մի-նի մէջ, որ կրում է «Կանանց գիրք» խորագիր-

ըր, առաջ են բերուած այն կանանց հոգեբանական պատկերները, որոնք իրենց մտքերի որոշ ուղղութեամբ ձգտում են անկախ կեանքի և ազատութեան, որոնք առանց ամուսնու մնալը հնարաւոր համարելով՝ դուրս են եկել ասպարէզ և կուռում են իրենց զաղափարի իրագործման համար, բայց ոչինչ չհասուելով այդ կոուրից՝ անժամանակ կորչում ու ոչընչանում են:

— «Կինը, — ասում է հեղինակը իւր յառաջաբանի մէջ, — ներկայումս իւր ազատութիւնն անկախութեան մէջ որոնելով, փախչում է կանացի տանջանքներից: Նա միշտ կամենում է ազատուած լինել իւր խնամակալից (ամուսնուց) և յաճախ մայրական պարտաւորութիւններից... Բայց նա այդպիսով զրկում է իրեն իւր կանացի բնութիւնից, ինքն էլ չնկատելով թէ ինչպէս...»

Մեզ հետաքրքրող հարցի վերաբերմամբ նա իւր միտքը հետևեալ կերպով է ամփոփում:

— «Կնոջ, նորմալ կնոջ համար, գոյութիւն ունի միայն մի նշանակութիւն՝ այդ սէրն է: Ամուսնով սկսում է կնոջ կեանքը և ամուսնով վերջանում: Չէ որ ամուսինն է կնոջը կին դարձնողը: Ամուսինը նրան մայր դարձնելով»

տալիս է նրան և՛ առողջութիւն և՛ սեպհական արժանաւորութեան զիտակցութիւն... և՛ առողջ ու սիրելի զաւակներ: Որքան բարձր է կնոջ մարմնական, մտաւոր և հոգեկան զարգացումը, այնքան քիչ նա կարող է առանց ամուսնու մնալ. բազաւորութիւն է բերում այդ ամուսինը թէ՛ զժբաղդութիւն, այդ միևնոյն է: Ամուսնու մէջ է կայանում կնոջ կեանքի միակ նպատակը... Ամուսինը կնոջ ըովանդակութիւնն է...»:

Տիկին Մարհովի գրքի մէջ առաջ բերուած կնոջ տիպերից ամենահետաքրքրականը Սոփիա Կովալևսկին է, որ 1874 թուին, պաշտպանելով Գեօտինգենում իւր մի նշանաւոր դիսերտացիան, դոկտորի աստիճան ստացաւ:

Սոփիա Կովալևսկին ծագում էր ռուս հարուստ իշխանական տնից: Որպէս զի միջոց ունենայ պարապելու արտասահմանեան համալսարաններից մինում, նա ձևի համար ամուսնացաւ մի երիտասարդ ուսանողի վրայ և նրա հետ ուղևորուեցաւ Գերմանիա և Հայդելբերգում սկսեց պարապել մատեմատիքայով: Յետոյ գնալով Բերլին, շարունակեց ուսումը Վայթըշտրասի առաջնորդութեամբ, որը շատ բարձր էր գնահատում նրա սրամտութիւնն ու ընդունակութիւնը: Սյնուհետև նա Գեօ-

տինգենում գոկտորութեան աստիճան ստացաւ
և հրաւիրուեցաւ Ստոկհոլմ որպէս մատեմա-
տիքայի պրոֆեսոր: Նա մի առանձին համակ-
րութիւն էր վայելում գիտնական աշխարհում:

Բայց ինչ վախճան ունեցաւ...

Ճնշուած թէ հոգով և թէ մարմնով, լի-
նելով միայնակ, առանց ուրախութեան, առանց
սիրոյ, բայց միևնոյն ժամանակ սիրոյ բուռն
կարիք զգալով և տանջուելով... մեռաւ 1891
թուին: Թշուառ Կովալեսկու վիճակը հրաշալի
կերպով պատկերացրել է տիկին Մարհարդ
իւր գրքի «Փամանակիս զոհը» վերնագրով գըլ-
խի մէջ:

Վերոգրեալներից մենք կարող ենք գալ
այն եզրակացութեան, որ կինը, չնայելով իւր
գործ դրած ջանքերին, անկարող է իւր վերա-
բերմամբ հակառակ կողմ դարձնել բնութեան
անիւր: Իբրև կին, նա չի կարող առանց այլասե-
ռուելու արտաքոյ ամուսնական կապի կեանք վա-
յելել: Իւր նշանակութիւնը կատարելու համար,
որից կախուած է նրա ֆիզիքական և հոգե-
կան զրուծեան կատարելութիւնը, ամուսնա-
կան կեանքի կարիք ունի: Սիրող և իւր սրբ-
տով ընտրած ամուսնու գրկի մէջ նա պիտի

որոնէ այն, ինչ որ ամուսնական կեանքից
զուրս է որոնում: Կատարելով իւր նշանակու-
թիւնը, նա ծառայում է իւր կոչմանը: Նրա
կոչումն է մայր լինել: Նորմալ կինը իւր
կեանքի կէտ նպատակը մայրութեան մէջ
պէտք է որոնէ: Նա պիտի ըմբռնէ, որ մայր
լինելուց յետ են միայն զարգանում իւր կա-
նացի յատկութիւններն ու ընդունակութիւն-
ները... Արժանաւորութիւններ և ընդունա-
կութիւններ (վշտակցութիւն, մարդասիրու-
թիւն դէպի դժբաղդներն ու հիւանդները,
անհուն համբերութիւն մանուկներին մեծաց-
նելու և կրթելու ժամանակ և այլն և այլն,
որոնց մասին տեղը չէ խօսել), որոնք իսկա-
պէս բնորոշում են իւր արժէքը:

Եթէ նա փախչում է իւր նշանակու-
թիւնից, խուսափում է մայրական պարտաւո-
րութիւններից, կընշանակէ՝ նա կին չէ, նա
կորցնում է իւր արժէքը, նա կորուստի է
մատնում ինքն իրեն:

Յատկապէս կնոջ շահերն ի նկատի ու-
նենալով, իրենք՝ կանայք և մանաւանդ տղա-
մարդիկ պարտաւոր են ընդհանուր ուժով դի-
մադրել «կանանց էմանսիպացիան», որ իրենց
կէսին ուղղակի ո՛չ միայն դէպի կորուստն է
տանում, այլ և, դժբաղդաբար, զուցէ ուղ-

ղում է դէպի անբարոյական կեանքը... որովհետեւ «կանանց էմանսիպացիան» ունի նաև մի ուրիշ աստառ, որ աննկատելի կերպով քանդում է ամուսնական սուրբ խորհուրդը, մի խորհուրդ՝ որ ոչ ոք ունի սանձելու մարդկային կրքերը... Իսկ այս հանգամանքը խիստ կարևոր նշանակութիւն ունի մարդկութեան բարոյականութեան տեսակէտից:

Ո՛չ էմանսիպացիան, ո՛չ ապահարգանի և ո՛չ որևէ նման խնդիրներ, որոնց երևան գալու օրից, թող ներուժի մեզ ասել, նշանաւոր չափով պակասեցին օրինաւոր ամուսնութիւնների թիւը և դրա փոխարէն քառապատկեցին ամուսնալուծութիւնների, ապօրինի կենակցութիւնների, ծածուկ և յայտնի անառակութիւնների և ամուրիների թիւը, չեն կարող բարեփոխել կնոջ վիճակը և դնել նրան իւր բարձրութեան վերայ, այլ ընդհակառակն ներկայ բարոյական և մտաւոր սնանկութեան ժամանակ երբ կինը, մասնաւորապէս հայ կինը դեռ ոչ մի հասկացողութիւն, ոչ մի որոշ հայեացք չունի այդ խնդիրների էութեան մասին, կարող է մոլորուել և գլխիվայր գլորուել...

Նպատակաւորմարն այն է, որ ժամանակակից կինը հասկանայ, որ ինքը իբրև կին նւ

մայր (բառերիս ընդարձակ նշանակութեամբ) դեռ շատ անպատրաստ է կեանքի համար, որ նրա ստացած ներկայ զարգացումն ու կրթութիւնը միանգամայն միակողմանի լինելով, չէ համապատասխանում այն պահանջներին, որոնց նա կոչուած է կատարելու ամուսնանալուց յետոյ և ընտանեկան յարկի տակ: Իսկապէս այս անպատրաստութիւնն է իւր անկեալ և անմխիթար դրութեան մէջ լինելու գլխաւոր պատճառը: Նա պիտի հասկանայ, որ ինքը միայն այն ժամանակ կարող է կանգնել իւր բարձրութեան վերայ, երբ իւր ստացած կրթութեամբ և զարգացմամբ հնար կունենայ ճանաչելու նախ իրեն և ապա իւր կոչումն ու պարտականութիւնները թէ որպէս զաւակների մայր և թէ որպէս ամուսնու ազատ ընկեր և օգնական:

Եւ որպէս զի կինը կարողանայ ձեռք բերել այն կրթութիւնն ու զարգացումը, որ նրան որպէս կնոջ և ընտանիքի ու զաւակների մօր, պէտք է դնէ իւր կոչման բարձրութեան վերայ, անպայման անհրաժեշտ է ըարեփոխել «կանանց կրթութեան գործը». և այս մեծ գործին պիտի հաւասար չափով մասնակցեն եկեղեցին ու պետութիւնը, գըպ-

րոցն ու ընտանիքը. մանաւանդ վերջին երկուսը:

Միւս կողմից որպէս զի կինը գոհ լինի իւր վիճակից, տղամարդիկ պարտաւոր են աշխատել, որ կանայք սիրեն ընտանեկան յարկը, իսկ դրա համար հարկաւոր է դէն շարտել բռնութեան և ստրկական այն հոգին, որ տիրում է այդ յարկի տակ: Նրանք պիտի ի նկատի ունենան, որ կինը մայր է, որ նրանից է կախուած ազգերի բարոյական զարգացումն ու հասարակութիւնների բարգաւաճումը: Որ նա որպէս մայր կրթելով զաւակներին Ֆիզիքապէս՝ զարգացնում է նրանց նաև մտաւորապէս, առաջ է բերում նրանց մէջ բարոյական սկզբունքներ և դրանց դարձնում է այն, ինչ որ ինքն է: Որ նա իւր կեանքը դնում է իւր օջախի բարօրութեան վրայ. նա այդ օջախի պատուարն է և պահապան հրեշտակը. նա իւր ամուսնու միակ սփոփիչ ու մխիթարիչն է ծանր ու փորձութեան ընկալներին:

Մեծ է նրա պարտաւորութիւնը և աւելի մեծ նրա արժէքը... Եթէ կինը կամենում է լսել բնութեան ձայնը, հնազանդուել բնութեան օրէնքներին, պահպանել իւր սեռային անհատականութիւնը, իւր արժէքը.

եթէ նա կամենում է կատարել իւր ծանր, պատասխանատու և վսեմ դերը, — ապա նա պիտի մի կողմ ձգէ ցնորքները և յօժարութեամբ ու անձնագոհութեամբ կրէ այն խաչը, որ դրուած է իւր ուսերի վրայ...

Բ.

կնոջ հանճարեղութիւնն ու տաղանդաւորութիւնը և նրա սեղան ընտանիքից դուրս:—Եղբակացութիւն:

անանց «էմանսիպացիալի» առաքեալները, որոնք կանանց համար աղամարդուն հաւասար իրաւունքներ են պահանջում, գեղեցիկ սեռի դատը վաստակելու նպատակով, մի կողմ թողած երկու սեռի «սեռային տարբերութիւնը», որի մասին առիթ ունեցանք խօսելու մեր նախընթաց յօդուածում, աւելի առաջ գնալով, մէջտեղ են բերում կնոջ «մտաւոր ընդունակութիւնը» և ճգնում են ապացուցանել, որ կինը, մտաւոր ընդունակութեան կողմից, տղամարդուն հաւասար չափով է օժտուած բնութիւնից և ուրեմն տղամարդիկ ի

զուր են կարծում, որ կանայք չեն կարող մրցել իրենց հետ կեանքի որոշ ասպարէզներում:

Այսպէս մտածողներն իբրև փաստ բերում են այն հանգամանքը, որ իզական սեռը ժամանակի ընթացքում կարողացել է առաջ բերել ահագին թուով վիպասաններ, բանաստեղծներ, բժիշկներ, մանկաբարձներ և այլն... որոնք իբր թէ իրենց հանճարեղութեամբ և տաղանդով ոչ միայն ահագին անուն են հանել և ազնիւ ու պատուաւոր, ազատ ու անկախ կերպով հաց վաստակել, այլև մեծ ծառայութիւններ մատուցել զիտնական աշխարհին:

Սեռերի մտաւոր ընդունակութեան հաւասարութեան առթիւ գրողներից մինը—Սանտոլ, իւր մի աշխատութեան մէջ ¹⁾ մինչև անգամ այն ընդհանրացած կարծիքը, թէ տղամարդիկ իրենց մտաւոր ընդունակութեան կողմից անհամեմատ գերազանց են կանանցից, համարում է միանգամայն արհեստական և կուլտուրայի որոշ պայմանների արգասիք: Նա կամենում է համոզել, որ եթէ այսօր կինը չէ կարողացել, ինչպէս հարկն է, երևան հա-

¹⁾ L'Égalité des sexes. 1880.

ներ իւր ներքին ընդունակութիւնները, զբա-
պատճառը ոչ թէ նրա մտաւոր ընդունակու-
թեան պակասութիւնն է, այլ այն հանգա-
մանքը, որ կնոջն առհասարակ պահում են
տգիտութեան մէջ, շրջապատում են նրան
ընտանեկան հոգսերով, նրա ամբողջ ուշա-
գրութիւնն ուղղում են դէպի ունայն արդու-
գարդը և զբանով սպանում են նրա մէջ
մտաւորապէս առաջադիմելու ամենայն մի-
ձգտում:

Որ կանայք, իբրև բանական արարածներ,
զուրկ չեն մտաւոր ընդունակութիւններից,
որ նրանք ժամանակի ընթացքում տուել են
և այսուհետև էլ կարող են տալ աչքի ընկ-
նող վիպասաններ, բանաստեղծներ և այլն և
այլն, զրա դէմ ոչ ոք չէ կարող վիճել, բայց
որ կանայք մտաւոր ընդունակութեան կողմից
բնութիւնից տղամարդուն հաւասար չափով
լինին օժտուած, այդ առնուազն սխալ է:
Ասում ենք սխալ է, որովհետև մարդկային
երկու սեռի մտաւոր ընդունակութեան «հա-
մեմատական չափը» որոշելու համար անշուշտ
հարկաւոր է մի կողմը ձգել ասպետական դի-
մակը և սեռային կողմնապահութիւնը և խըն-
դիրը քննել լուրջ կերպով, դիմել փաստերին
և տեսնել, թէ ինչ է ներկայացնում իրա-

վանութիւնը, ինչ են խօսում փաստերը:

Յիշեալ խնդրով, որ ժամանակակից կուլ-
տուրական—պատմական ամենահետաքրքրա-
կան խնդիրներից միսն է, զբաղուել են շատ
գիտնականներ և իրենց ուսումնասիրութեան
նիւթ դարձրել: Եթէ մենք ուշի ուշով հե-
տեւելու լինինք յիշեալ խնդրով զբաղուողների
ուսումնասիրութեանը և ի նկատի ունենանք
նրանց յայտնած կարծիքներն ու առաջ բե-
րած փաստերը, կարող ենք գալ այն եզրա-
կացութեան, որ մարդկային երկու սեռը՝
սեռային առանձնատկութեան կողմից տար-
բեր լինելուց յետոյ մտաւոր ընդունակու-
թեան կողմից ևս տարբեր է որոշ չափով:

Առ հասարակ երկու սեռի մտաւոր ըն-
դունակութեան տարբերութիւնը մենք պիտի
որոնենք նոր մտքերի և գաղափարների լը-
ղացման դործում, ուրիշ խօսքով՝ ստեղծելու
ընդունակութեան մէջ: Եւ որովհետև ստեղ-
ծելու կամ նորանոր մտքեր և գաղափարներ
յղանալու համար հանճար է հարկաւոր, ուս-
տի և մեզ անհրաժեշտ կըլինի իմանալու,
թէ կինն ինչ չափով է օժտուած հանճարե-
ղութեան կողմից, արդեօք իգական սեռը կա-
րող է հանճարներ ծնել:

Այս հարցի պատասխանից պիտի լինի

կախուած առաջ բերուած խնդրի լուծումը:

Իտալացի յայտնի մարդաբան-կրիմնալիստ Չէզարո Լոմբրոզոն իւր հետաքրքրական յօդուածներէց մինի մէջ, որ նուիրուած է սոյն խնդրին, ապացուցանում է, որ կարող են լինել և կան տաղանդաւոր կանայք, բայց հանճարաւոր կանայք կամ ամենեւին չկան և կամ եթէ կան, ըստ Գոնկուրի, նրանք աւելի տըղամարդու տիպ են ներկայացնում, քան կանանց: Եւ գիտնականի կարծիքով եթէ մենք կամենում ենք զանազանել հանճարը տաղանդից, և կամ գտնել այն սահմանը, որ որոշում է հանճարը տաղանդից, մեզ հարկաւոր է գիմել կանանց, ուր և կարող ենք տեսնել եղած զանազանութիւնը իւր ամբողջ պայծառութեամբ:

Մի փոքր առաջ մենք ասացինք, որ Սանեօլը սխալ է համարում այն կարծիքը, թէ տղամարդիկ մտաւոր ընդունակութեան կողմից գերազանց են կանանցից: Այդ հանգամանքը, ինչպէս յետանք, նա բացատրում է նրանով, որ կնոջը տգիտութեան մէջ են պահում, ընտանեկան հոգսերով են ծանրաբեռնում և այլն: Սանեօլի և նման մտածողներէ լիշեալ հիմնական թեման Լոմբրոզոն անհիմն է համարում և յայտնում է, որ կնոջը տգիտու-

թեան և արդուզարդի մէջ պահելը կամ ընտանեկան հոգսերով ծանրաբեռնելը և այլ պատճառաբանութիւնները սովորական և ամենայն տեղ գոյութիւն ունեցող երեւոյթներ չեն: Այսպէս, հռովմէական կայսրութեան առաջին և Իտալիայում 5 - 6-րդ դարերում, հարուստ դասակարգի կանայք և տղամարդիկ միատեսակ կրթութիւն էին ստանում: Սնցեալ դարի Փրանսիայի արիստոկրատ կանայք, որոնց սաղոնները զովաբանուած էին Փրանսիական մտաւոր զարգացման պատմութեան մէջ, մեծ խնամքով էին կրթուում: Յայտնի է, թէ այդ կանայք ինչ սիրով և հետաքրքրութեամբ էին յաճախում յայտնի քիմիկոս Լավուազիէի և նատուրալիստ Քիւվիէի դասախօսութիւններին: Բայց այդ կանանցից և ոչ մինը կարողացաւ հրապարակ իջնել իբրև մի հանճար թէկուզ այն մեծութեամբ, ինչպիսին էին Լավուազիէն և Քիւվիէն:

Շատերն այն կարծիքի են, որ ընդհանրապէս կանայք երգեցողութեան, երաժշտութեան, բանաստեղծութեան և առհասարակ գեղարուեստի մէջ ցոյց տուած ընդունակութեամբ գերազանցում են տղամարդկանցից,

իսկ էստետիքական ճաշակն արդէն կանանց բնածին սեպհականութիւնն է: Այս կարծիքն ինքնըստինքեան միակողմանի և անհաստատ երևոյթների վրայ է հիմնուած, հէնց միայն այն պատճառով, որ չկան այնքան հարիւր դաշնամուր նուագող տղամարդիկ, որքան հազար կարելի է գտնել կանանց մէջ, բայց այդ հազարաւոր կանայք չկարողացան առաջ բերել գոնէ մի հանճարաւոր երաժշտագէտ, մինչդեռ եղած յայտնի երաժշտագէտներն եղել են և են բացառապէս տղամարդիկ, չընայելով որ այդ ասպարիզում կանայք ոչ միայն երբէք ոչ մի տեղ չեն հանդիպել կուլտուրական խոչընդոտի, այլ և, ընդհակառակն, ամեն ժամանակ և ամենայն տեղ բացառապէս հաւանութիւն և քաջալերութիւն են գտել: Արդէն յայտնի է, որ բոլոր կաթնասունների մէջ էգերն անհամեմատ աւելի ըստոր են արուններից թէ իրենց մարմնի ծաւալով և թէ ներքին ընդունակութիւններով: Յայտնի է նոյնպէս, որ երգող թռչունների մէջ, երաժշտական ընդունակութեամբ օժտուածները արուններն են լինում: Արդէն հանգուցեալ Չարլզ Դարվինը կապիկների վրայ արած փորձերով ապացուցեց, որ երաժշ-

տական տեսակէտից աւելի օժտուածները՝ արու կապիկներն են:

Մարդկային կուլտուրայի արշալուսին, էստետիքական ճաշակի առաջին նշույներն երևում են տղամարդկանց մէջ: Այսպէս, օրինակ, մեր խորհրդաւոր նախահայրերն իրենց առաջնորդին կամ մեծին փետուրներով ու խիսունջներով էին զարգարում, իրենց քրթերից և ավանջներից օղակներ և գինտեր էին կախում, զարգարում էին իրենց գէնքերն ու տները, նամանաւանդ հիւրասեփեակները: Մի խօսքով՝ մեր նախահայրերը զարգարանքի վրայ մտածում էին այնքան, որքան ներում էր ժամանակը և իրենց հասկացողութիւնը: Իսկ նոյն հնագոյն ժամանակների կանայք, փոխանակ հագուստի և զարգարանքի, միայն մի կաշուի կտոր էին կրում, այն էլ իրենց մերկութիւնը ծածկելու համար:

Լոմբրոզոն հաստատում է, որ կինը ոչ աչքի ընկնող բանաստեղծ կարող է լինել և ոչ էլ գեղարուեստագէտ: Եւ այս հանգամանքը նա բացատրում է կնոջ գէպի վիշտը, ուրախութիւնն և ուրիշ հոգեկան զբոսները հեշտութեամբ ըմբռնելու ընդունակութեան համեմատարար աւելի թոյլ զարգացմամբ: Կինն անկասկած աւելի հետևող է, բայց նրա

հետեւողականութեան կարողութիւնն այնքան էլ խորին չէ, որքան տղամարդունը: Այդ երեւոյթը նրա մէջ ինչպէս որ հեշտութեամբ երևան է գալիս, այնպէս էլ անհետանում է: Արուեստն ինքնըտինքեան մի շատ բարձր ռեֆլեկտիւ գործողութիւն է և ուժգին գըրգիւ է պահանջում: Կարելի է հաստատել, ասում է Լոմբրոզոն, որ սիրոյ զգացմունքն առհասարակ կանանց մէջ աւելի թույլ է, քան տղամարդկանց: Չէ կարելի ժխտել, որ, օրինակ, բանաստեղծութիւնն ստեղծուում է սիրոյ մոտիւ վրայ և եթէ այդպէս է, ուրեմն զժուար չէ բացատրել այն երեւոյթը, թէ բանաստեղծութիւնն ինչի է օրիորդների մէջ թույլ կերպով զարգանում (մի հանգամանք, որ ցոյց է տալիս նրանց դէպի սէրն ունեցած սառնութեան պատճառը), մինչդեռ երիտասարդների մէջ նա զարգանում է անսովոր կերպով:

Այստեղ հետաքրքրականն այն է, որ Լոմբրոզոյի լիշեալ թեման միանգամայն համապատասխանում է գրաֆ Լ. Տոլստոյի հայեացքին: Վերջինս իւր «Կրէյցերեան սոնատում», պարզ կերպով արտայայտում է այն միտքը, որ ոչ մի նորատի օրիորդ չէ ցանկանում այն սէրը, որ նրա հասակակից երի-

տասարդն է օրոնում, նա ուղղակի կամենում է մայր լինել, առանց բանաստեղծների կողմից երգուած որևէ սիրային պերկատիայի:

Այսպիսով եթէ բանաստեղծութիւնը վերագրեալ պատճառով խիստ թույլ կերպով է զարգանում օրիորդների մէջ, նշանակում է, որ գեղարուեստն ևս իւր գլխաւոր ճիւղերով (նրկարչութիւն, քանդակագործութիւն և այլն...) թույլ կերպով պիտի զարգանայ, որովհետև գեղարուեստն ևս այն թեմաներն է մշակում, ինչ որ բանաստեղծութիւնը: Սրա վրայ պիտի աւելացնել նաև միւլգիլը, որովհետև սրամէջ էլ է մտնում սիրոյ զգացմունքը:

Ուրեմն այլ ևս զժուար չէ հասկանալ, թէ ինչի կանայք չեն կարող լինել ոչ հանճարաւոր բանաստեղծ և ոչ էլ գեղարուեստագէտ: Ներկայ դէպքում կնոջը պակասում է այն նիւթը կամ արտադրութեան այն հիմնական գէնքը, որ անհրաժեշտ է ամենայն մի գեղարուեստագէտի իւր ստեղծագործութեանց համար: Կանանց մէջ հանճարի բացակայութիւնը իւր ծագումով, ըստ Լոմբրոզոյի, կապ ունի կանանց բնածին միզոնէիզմի հետ: Փակագծի մէջ ասենք, որ միզոնէիզմն իրեն — Լոմբրոզոյի տերմինն է և նշանակում է հակառակ լինել ամենայն մի նորութեան:

Կանայք, ասում է Լոմբրոզոն, սաստիկ ատող են ամենայն մի նորութեան (բացի ի հարկէ այն նորութիւններից, որոնք մոզային կամ արտաքինին են վերաբերում)։ այսպէս՝ կան բազմաթիւ հաւատալիքներ և սովորութիւններ, որոնք շատ վաղուց մերժուած են տրդամարդկանցից և կամ նորով փոխարինուած, իսկ կանանց կողմից մինչև օրս էլ պահպանուած են։ Առ այս, Սպենսերն ասում է, որ շատ հազիւ կը գտնուի այնպիսի կին, որ վճռէ քննադատել որ և է բան արդէն գոյութիւն ունեցող կարգով։ Եթէ կանայք, ասում է նա, հնար ունենան երբ և իցէ միջամտելու քաղաքական գործերին և ցանկանան քաղաքական դէպքերի ընթացքի վրայ որևէ ազդեցութիւն ունենալ, յայն դէպս նրանք կանցնեն պահպանողական կուսակցութեան կողմը։

Կնոջ յատուկ ընդունակութիւնն, ասում է Լոմբրոզոն, ուրիշին նմանուելն ու հետեւելն է մի հանգամանք՝ որ ցոյց է տալիս կնոջ թոյլ ինքնուրոյնութիւնը. բացի սրանից կինը որոշուած է տղամարդուց զգացմունքների սակաւ նրբութեամբ և տղամարդուց խիստ պակաս ուղեղային գործունէութեամբ։ Պսիխոֆիզիոլոգները հանճարաւոր աշխատու-

թիւններ և գործեր արտադրելու հիմնաւոր պայման ուղեղային պատենի էպիլեպտային գրգռումներն են համարում։ Մինչդեռ տղամարդկանց մէջ այդ գրգռումներն ստեղծելու, արտադրելու ոյժ են առաջացնում, կանանց մէջ, ընդհակառակն, առաջ են բերում հիստերիա իւր բոլոր հոգեկան և ֆիզիքական երևոյթներով։ Եւ Լոմբրոզոն վերագրեալ անհաճոյ պայմաններին է վերագրում այն հանգամանքը, որ ժամանակի ընթացքում երևանալով մի քանի կանայք գիտութեան ու գեղարուեստի մէջ թէև անուն են ստացել, բայց չեն կարողացել հասնել տղամարդու հանճարի կատարելութեան աստիճանին։ Օրինակ, որ մի քանի ժողովրդական գիտնական աշխատութիւնների հեղինակ Մերի Սոմմերվիլը հռչակաւոր բնագէտ էր, որ Ջորջ Էլիօտը, Տ. Ստալը և ժորժ Սանդը տաղանդաւոր վիպասաններ էին, որ Ռոզա Բոնէրը, Լէբրէն և Մարիանան նշանաւոր եղան գեղարուեստի աշխարհում, որ Ս. Եկտտերինա Սիէնացին ահագին ազդեցութիւն գործեց իւր ժամանակի քաղաքական և կրօնական գործերի վրայ, որ հռչակուած մարգասէր Սարրա Մարտէն ահագին ազդեցութիւն ունեցաւ բանտային ռեֆորմների գործում, որ ընթեր-

ցողներէց շատերին յայտնի «Թոմաս եղբօր տընակի» հեղինակ Բիչէր Ստօուն ահագին ծառայութիւն մատուց ստրկութեան վերացման գործին Ամերիկայում, — ոչ ոք ոչինչ չունի ասելու. բայց որ լիշեալ տաղանդաւոր կանանցից և ոչ մինը չի ունեցել այն հանճարը, որպիսին ունեցել է, օրինակ, Շէքսպիրը, Միքէլ Անջելոն, Նիւտոնը, Թէկուզ Բալզակը և վերջինիս նման շատ շատերը, — նոյնպէս ոչ ոք չէ կարող վիճել:

Վերոգրեալներէց մենք տեսանք, որ խկապէս չկան հանճարաւոր կանայք, եթէ լինեն էլ, ասում է Գոնկուրը, — այդպիսիները նմանում են աւելի տղամարդու քան կնոջ: Եւ յիշաւի, զարմանալին այն է, որ այն կանայք, որոնք երբեք չեն յայտնի են եղել իրենց արտաքույ կարգի մտաւոր ընդունակութեամբ, այդպիսիների կամ երեսի գծագրութիւնը, կամ ձայնը և կամ շարժումներն ու սովորութիւնները միանգամայն այրական է եղել:

Որուս ազգի գրող Բաշկիրցեան, որ ժամանակին ահագին աղմուկ հանեց իւր օրագրութիւններով, բացարձակապէս յայտարարեց, որ ինքն իրեն կին չէ ճանաչում: Արգոսացի բանաստեղծուհի Տելեգիլլան իւր գէմքի արտայայտութեամբ միանգամայն տը-

ղամարդու էր նմանում: Սաֆոն¹⁾ ուղղակի սիրահարուել էր կանանց վրայ և գովաբանում էր նրանց իւր գեղեցիկ օգաների մէջ: Մէրի Ուօլստոնկրաֆտը, որ դեռ անցեալ դարում կանանց խնդրի առթիւ տեղի ունեցող հասարակական շարժման կարապետի դեր էր ըստանձնել, որ կանանց իրաւունքների, ազատ կենակցութեան և խառն (տղայ և աղջիկ) կրթութեան կատաղի քարոզիչն էր, մի արբեցող հօր և խելագար մօր աղջիկ էր: Նա այնքան փնթի ու կեղտոտ էր, որ դեռ ուսումնարանում իւր ընկերուհիներից ծիծաղաշարժ մականունների էր արժանացել: Նա մի մարմնացած հակասութիւն էր, թէև այնքան բարեպաշտ էր, որ սնտիապաշտութեան էր հասնում, բայց և շարունակ անիծում և հայհոյում էր հոգևորականութեան: Թէև կատաղի կերպով տարածում էր ազատ կենակցելու գաղափարը, բայց ինքը քիչ մնաց խելագարուէր, երբ իւր սիրեկանն իրեն թողեց և սկսեց ուրիշի հետ կենակցել: Յայտնի Ջորջ Էլիօտը տղամարդու գէմք ունէր, այսպէս, օրինակ՝ մեծ գլուխ, գգգզուած մազեր, հաստ քիթ և շրթունքներ, խիստ նկատելի բեխեր

1) Սաֆոն Յունաց բանաստեղծուհին էր, որ ծաղկեց VII-րդ դարում Գրիստ. առաջ:

և այլն: Նա իւր առաջին ամուսնուն, յայտնի Ֆիզիոլոգ Լիւիսին թէև խիստ յարգում և սիրում էր, բայց այս հանգամանքը նրան չարգելեց Լիւիսի մահից յետոյ ամուսնանալ մի երիտասարդի հետ, թէև ինքն այդ ժամանակ 60 տարեկան էր: Ամենքին յայտնի է, թէ ժորժ Սանդըն ինչպիսի բաւականութեամբ էր հագնուում տղամարդու պէս, նրա ձայնը միանգամայն այրական էր:

Յայտնի տիկին Ստալը տղամարդու դէմք ունէր: Սարրա Բերնարի և Էլէօնորա Գուգէի ստորին ծնոտը միանգամայն այրական է: Հետաքրքրականն այն է, որ տղամարդու դէմքի գծագրութիւնն ունենալը գրեթէ ընդհանուր կանոն է, և Անգլիայի ու Ամերիկայի կին գրորդների մեծագոյն մասն այդպէս է: Պէտք է արձանագրել և այն փաստը, որ կին գրողների ձեռագիրը մեծ մասամբ այրական է: Բացի սրանից, կին-գրողների մեծագոյն մասը ենթակալ է այն հիւանդութիւնների, որոնք յատուկ են տղամարդկանց...

Այժմ, տեսնենք, թէ կանայք ինչ տեղ են բռնում առհասարակ կեանքի զանազան ասպարէզներում և յեղափոխական (քաղաքական թէ կրօնական) գործերում:

Կանանց խնդրի ջերմ պաշտպանները հիւսում են այն մեծ յառաջադիմութեան վրայ, որ վերջին ժամանակներս գործել են կանայք ընդհանրապէս բժշկական և մասնաւորապէս մանկաբարձական ասպարէզում:

Պնդում են, որ կանայք այդ ասպարէզներում իրենց թուով և ահագին յաջողութեամբ եթէ ներկայումս լետ են մնացել տղամարդկանցից, զոնէ ժամանակին կարող են հաւասարուել: Ոմանք մինչև անգամ այն կարծիքի են, որ մանկաբարձութիւնն ինքնըստինքեան ի սկզբանէ կանանց մասնագիտութիւնն է եղել և է ներկայումս: Եւ այդ ասպարէզն անմատչելի է եղել տղամարդկանց, և թէ մենք կանանց ենք պարտական, որ մանկաբարձութիւնն այժմս այսքան ծաղկած վիճակի մէջ է:

Որ մանկաբարձութեան արհեստն այժմ աւելի քան երբևիցէ ծաղկած վիճակի մէջ է, դրա դէմ ոչինչ ասելու, բայց որ մենք դրանով պարտական պիտի լինենք կանանց, այդ ուղղակի հիմք չունի:

Թէև ճշմարիտ է, որ կանայք պարապել և պարապում են այդ արհեստով, բայց այդ արհեստը երբէք նրանց մասնագիտութիւնը չէ եղել և կանայք կատարելագործելու և մշակելու գործում ո՛չ մի դեր չեն կատարել և

չէին էլ կարող կատարել, արդէն յայտնի պատ-
ճառներով:

Եթէ մենք ի նկատի ունենանք այն հան-
գամանքը, որ մեր նախամայր Եւային ոչ մի
մանկաբարձուհի չէր կարող օգնել ծննդաբե-
րութեան ժամանակ, քանի որ այդ բոլորին,
ըստ Սուրբ Գրքի, բացի Եւայից ուրիշ կին չը
կար, ապա պիտի գանք այն եզրակացութեան,
որ Եւային ծննդաբերութեան ժամանակն օգ-
նողն անշուշտ Ադամը պիտի լինէր—իւր ա-
մուսինը: Այս հանգամանքը ցոյց է տալիս, որ
ոչ միայն մանկաբարձի պաշտօնը կարևոր դէպ-
քում տղամարդն էլ կարող է կատարել, այլ
և մանկաբարձութիւնը կանանց արտօնութիւ-
նըն եւ մասնագիտութիւնը չէ եղել նոյն իսկ
նախապատմական ժամանակում: Բայց որով-
հետեւ կանացի ամօթխածութիւնը թոյլ չէ
տուել կնոջ՝ ցոյց տալ իւր մերկութիւնն օ-
տար տղամարդու, ուրեմն և բնական էր, որ
մանկաբարձական պաշտօնը լեռնաբարձութեան
նանց ձեռքին լինէր: Բայց թէ որքան էր կին
մանկաբարձների գիտութեան և հասկացողու-
թեան չափը, այդ ցոյց է տալիս մեզ պատ-
մական Հռաքելի—Յակովբ նահապետի կնոջ
մահը, որ տեղի ունեցաւ ծննդաբերութեան
ժամանակ շնորհիւ իւր անշնորհք մանկաբար-

ձուհու, որ դեռ ամենայն հաւանականութեամբ
թշուառ Հռաքելին շրջապատող ամենափոր-
ձառու կանանցից մինը պիտի լինէր: Փակա-
գծում լիշենք, որ Սուրբ Գրքի սոյն օրինակը
մեզ համար աւելի այն պատճառով արժէք
ունի, որ մանկաբարձուհի (ծնուցիչ) բառն ա-
մենից առաջ հէնց այդտեղ են պատահում
(Գիրք ծննդօց, գլխ. ԼԵ. 16—20):

Միևնոյն ժամանակ մենք տեսնում ենք,
որ հնագոյն ժամանակներումն անգամ ման-
կաբարձական և առհասարակ բժշկական աս-
պարիզում այնուամենայնիւ կանանց մասնակ-
ցութիւնը չափազանց սահմանափակ է եղել¹⁾:

Հիպոկրատի աշխատութեանց մէջ մենք
գտնում ենք արժէք ունեցող յիշատակութիւն-
ներ այն մասին, որ կանանց բազմատեսակ հի-

1) Թէև մեր յօդուածի ծաւալն ու նպատակը
թոյլ չէ տալիս այդ մասին աւելի երկար խօսելու,
սակայն որովհետեւ խնդիրը հետաքրքրական է և ժա-
մանակիս կանանց համար բժշկական և մանկաբար-
ձական ասպարէզ մտնելը մի սովորական երևոյթ է
դարձել, ուստի աւելորդ չենք համարում մի խիստ
համառօտ պատմական տեսութեամբ որոշել, թէ կա-
նայք իսկապէս այդ ասպարիզում ինչ տեղ են բըռ-
նում, տեղ տեղ համառօտակի օգտուելով Բազելի
համալսարանի պրոֆեսոր և ռեկտոր Գ. Ֆէլինգի
մի սիրուն հրատարակական դասախօսութիւնից:
(Назначение женщины, мѣсто ея въ семьѣ и ея
призвание, 1893).

ւանդութիւնների բժշկելու գործն ուղղակի տղամարդկանց ձեռքին է եղել:

Քրիստոսից յետոյ 2-րդ դարում, առաջին անգամ մի ձեռնարկ երևեցաւ տատմայրերի համար աշխատութիւն ոմն «Moschion»-ի. այդ ձեռնարկից երևում է, որ մանկաբարձների գործունէութիւնն այդ դարում աւելի ընդարձակ է եղել, քան նոյն իսկ ներկայումս: Արաբների մէջ, ինչպէս տեսնում ենք Ալի-Բէն Աբբասի աշխատութիւններից, մանկաբարձ բժիշկներն օգնութեան էին հասնում ծանր և կարևոր դէպքերում, իսկ թեթև հանգամանքներում մանկաբարձուհիներն էին գործ տեսնում:

Կանայք, տասնեմէկ դար շարունակ գործելով մանկաբարձական ասպարիզում, ամենեին չկարողացան այդ արհեստը մասամբ իւրիք բարւոք վիճակի մէջ դնել, այնպէս որ այդ արհեստը նահապետականութիւնից և կոպտութիւնից դուրս բերելու համար կարևոր համարուեցաւ մի ուսումնարան հիմնելու, և 11-րդ դարի սկզբներում Սալէրնօ քաղաքում բացուում է մի դպրոց, որտեղից դուրս եկած կին-բժիշկները, շնորհիւ իրենց ձեռք բերած հմտութեան, կարողացան ժամանակին անուն հանել: Իրանցից մինը՝ ոմն Տրոտիլլա մինչև անգամ բժշկականութեան

վերաբերմամբ մի աշխատութիւն էլ թողեց:

Նոյն ժամանակներում, մենք պատահում ենք նաև մի քանի ուրիշ կին-բժիշկների, որոնք նոյնպէս անուն հանեցին իրենց հմտութեամբ, օրինակ՝ Աբելլա, Մերկուրիոզէս, Ռէբէկա, Կոնստանտինա Կալէնդա, որ գոկտորի աստիճան ևս ունէր, և ուրիշները...

Այնուհետև 12-րդ դարուց սկսած մինչև 16-րդ դարը, բժշկական աշխարհում չէ լիշուում ոչ մէկ նշանաւոր կամ աննշան կնոջ անուն: Միայն 16-րդ դարում Պարիզում լիշուում է ոմն Luise Bourgeois մանկաբարձուհին, որ, Հենրիկոս չորրորդի կնոջը երկունքից յաջողութեամբ ազատելու համար, անուն վաստակեց: Նա թողեց մի քանի արժէք ունեցող աշխատութիւններ: Գերմանիայում, 17 դարում, երևան է գալիս Justine Siegemundin պալատական մանկաբարձուհին, որ յայտնի էր իւր հմտութեամբ և հետաքրքրական աշխատութիւններով:

Շվեյցարիայի Լիւցերն քաղաքուի, 18 ըրդ դարում, երևան է գալիս յայտնի մանկաբարձուհի գրող Victorine Caltenbeiner որ թարգմանեց von Horn ի մանկաբարձութեան վերաբերեալ ձեռնարկը, հարստացնելով այն իւր սեպհական գիտողութիւններով: Կարելի է դարձեալ կին-բժիշկներից և մանկաբարձուհիներից

մի քանի անուաններ ևս լիշել նոյն իսկ ներկայ դարում գործողներից, բայց աւելորդ ենք համարում:

Չնայելով որ դարերի ընթացքում, կանայք են գործել և նոյն իսկ իրենց անունը յայտնի կացուցել, բայց այնուամենայնիւ այդ կանայք ոչ մանկաբարձութեանը և ոչ էլ բժշկականութեանը ոչ մի սուանձին ծառայութիւն չեն մատուցել: Նրանք բացառապէս գործել են այն սահմաններում, որ գծուած է եղել տղամարդ մասնագէտների կողմից: Մինչև 16-րդ դարը մանկաբարձական գործը մնացած էր այն դրութեան մէջ, ինչ դրութեան մէջ որ էր Celsus ի և Galen-ի ժամանակ:

Առաջին անգամ մանկաբարձական գործը յեղափոխութեան ենթարկուեց 16-րդ դարում, շնորհիւ Ֆրանսիացի խիրուրգների: Այստեղ անշուշտ հարկաւոր է լիշել Ambroise Paré ին, որ ահագին ծառայութիւն մատուց մանկաբարձութեանը և խիրուրգիային:

Մկրտաների, ունելիքների և այլ մանկաբարձական գործիքների գիւտով (17-րդ դարում), որոնց գործադրութեան քաղաքացիական իրաւունքը տեղի ունեցաւ 18-րդ դարու սկզբները, մեծապէս գործացաւ գիտութեան այդ ճիւղը և զրա համար մենք

պարտական ենք ոչ թէ կանանց, այլ յատկապէս տղամարդկանց: Թէև լիշատակութեան արժանի է այն երևույթը, որ վերջին տասնեակ տարիները բժշկուհիների և մանկաբարձուհիների թիւն սկսեց աւելանալ շնորհիւ այն հանգամանքի, որ իդական սեռին ազատ ասպարէզ տրուեցաւ սովորել գիտութեան այդ ճիւղերը և պարապել այդ գործով, սակայն, պէտք է ասած, որ կանանց այնքան էլ չէ յաջողուում հմտանալ և առաջադիմել այդ գիտութիւնների մէջ, ինչպէս այդ ցոյց է տալիս ստատիստիքան:

Օրինակ՝ Բերնի, ժընևէի և Յիւրիխի համալսարանների վարչութեան տուած ստատիստիքայից երևում է, որ 1864 թուից մինչև 1872 թիւը լիշեալ համալսարանների այսպէս ասած բժշկացու ուսանողուհիների թիւն եղել է 789, սրանցից 141 հոգի ստացել են դոքտորի աստիճան և միայն 26 հոգի են կարողացել պետական քննութիւն բռնել:

Աւելի մանրամասն ապացուցներ տալիս են հետևեալ թուերը: ժընևէի բժշկական Փակուլտետում 1876-ից մինչև 1891 թիւն ընդունուած են եղել 107 կին, որոնցից միայն հինգն են կարողացել գիտնական աստիճան ստանալ: Բերնում 1872-ից մինչև

1891-ը կին բժիշկները թիւը կազմում էր 347, սրանցից միայն 99 հոգի են գիտնական աստիճանով աւարտել, Յիւրիխի բժշկական ֆակուլտետում 1864-ից մինչև 1891 ն ընդունուած են եղել 335 կին, սրանցից միայն 37 հոգի են ստացել գիտնական աստիճան: Այսպէս՝ 1872—1890 թիւը բժշկականութիւնից պետական քննութիւն բռնողներն եղել են միմիայն 26 հոգի:

Եթէ ենթադրելու լինինք, որ յիշեալ բժշկական ֆակուլտետներում ընդունուած են եղել ոչ թէ 789 հոգի, այլ ուղղակի աւելի քիչ, օրինակ՝ 600, այնուամենայնիւ իբրև փաստ մնում է այն, որ 600-ից միայն $141=23\%$ են ստացել գիտնական աստիճան և $26=4,3\%$ միայն կարողացել են պետական քննութիւն բռնել:

Ժրնեւի բժշկական ֆակուլտետի պ. դեկանն ի նկատի ունենալով այդ թուերը՝ այն հետաքրքրական կարծիքն է յայտնում, որ այդ թուերն այնքան անպատտ են կանանց համար, որ կարելի է համարձակ խորհուրդ տալ կանանց՝ ուղղակի ձեռք քաշելու բժշկական ասպարէզից:

Պրոֆեսսոր Ֆէլինգը չէ ուրանում այն հանգամանքը, որ վերջին տասնեակ տարիները

շատ կին բժիշկներ նշանակութիւն են ստացել իրենց դիսերտացիաներով, բայց միւլնոյն ժամանակ նա չէ ծածկում, որ այդ դիսերտացիաների ոչ միայն նիւթն է միշտ պրոֆեսսորներից տրւում, այլ և գրւում են նոյն իսկ այդ պրոֆեսսորների հրահանգութեամբ: Վերջապէս մեզ մնում է արձանագրել պ. Ֆէլինգի այն կարծիքը, որ կանանց բժշկական ասպարէզ մտնելովը, այդ գիտութիւնը ոչ միայն ոչինչ չէ շահւում, այլ շատ բան կորցնում է: Յայտնի է, որ կին բժիշկները, բժշկականութիւն ուսանելու ժամանակ, հէնց ուսանողութեան օրից առանձին ուշադրութիւն են դարձնում միմիայն կանանց և մանուկների հիւանդութիւնների ուսումնասիրութեան վրայ, որ ասել է թէ, նրանց ստացած բժշկական կրթութիւնը լինում է սահմանափակ և միակողմանի: ~~Կանայք միայն~~ կին բժիշկները բացառապէս զբաղւում են կանանց և մանուկների հիւանդութիւններ բուժելով, որովհետև միայն այդ ճիւղն է նրանց մատչելի (ի հարկէ սեռային տեսակետից), թէև ներկայումս նոյն իսկ այդ հիւանդութիւնների համար այդ բժիշկներն աւելի գերադաս են համարւում: Ի՞նչ կըլինէր ասպագայում կին բժիշկների վիճակը, երբ մի

կողմից կաւելանար նրանց թիւը, իսկ միւս կողմից չէր ընդարձակուել այն սահմանը, որի մէջ ստիպուած են գործելու...

Քարով այն կարծիքին, թէ կանայք ժամանակի ընթացքում կարողացել են հրապարակ հանել հանճարեղ թագակիր պետական գործիչներ, կարող ենք ասել, որ այդ կարծիքն ևս անհիմն է, որովհետև հանգամանքները միանգամայն ուրիշ բան են ստում: Այսպէս, Ջոն Ստիւարտ-Միլն ստում է, որ երբ հնդկական իշխանութիւններից որևէ մէկը կառավարում է առանձին եռանդով և հմտութեամբ, դուրս է գալիս, որ չորսից երեք դէպքում կառավարողը լինում է կին: Բայց այս էլ պէտք է լիշել, —

— որ այնտեղ, ուր պետութիւն կառավարողը կին է լինում, անշուշտ նրա կողքին կանգնած է նաև մի տղամարդ, որ ոչ միայն կողմնակի կերպով այդ պետութիւնն է կառավարում, այլ և նոյն իսկ այն կնոջը, որի ձեռքին է իշխանական իրաւունքը:

Ահա այս հանգամանքի մէջ պէտք է որոնել պատմութեան կարգն անցած մի քանի իշխող կանանց, օրինակ՝ Պուլքերիայի, Մարիա-

Մեդիչիի, Լուիզա Սափուեացու, Մարիա-Թերեզայի և այլոց անուն վաստակելու և հըւշակուելու պատճառը:

Միւս կողմից կարևոր է առաջ բերել արդէն գոյութիւն ունեցող այն կարծիքը, որ որևէ պետութիւն կառավարելու համար ոչ այնքան հանճար է հարկաւոր, որքան տաղանդ: Բաւական է, որ իշխողը մարդկանց և աշխարհ ճանաչելու ընդունակութիւն և մարդկանց հետ վարուելու տակաւ ունենայ, յատկութիւններ՝ որ ոչ մի ընդհանուր կապ չունին հանճարի հետ: Այնուամենայնիւ պիտի ստորադժել այն հանգամանքը, որ առհասարակ իշխող կանանց թիւը համեմատաբար այնքան չնչին է նոյնպիսի տղամարդկանցից, որ նոյն իսկ համեմատութիւն կայացնելն անգամ աւելորդ է:

Կնոջ դերը լեզափոխական շարժումների մէջ և մասնաւորապէս պատերազմներում այնքան չնչին է, որ եթէ ի նկատի ունենանք այստեղ տղամարդկանց գերակշռութեան չափազանց մեծութիւնը, նոյն իսկ անհնարին կըլինի քննութեան առնել:

Քաղաքական շարժումների մէջ, կինը ներս է սպրդում որևէ վիպական արկածի շնորհիւ. նրանք այդպիսի շարժումների մէջ

լով կուսակցի դեր են կատարում, մի բան, առանց որի էլ, ինչպէս ասում են, կարելի է եօլա զնալ: Յայտնի կինոճրագործները, օրինակ՝ թագակիր ամուսնասպաններն իրենց կատարած չարագործութիւնների ժամանակ ոչ մի առանձին հոգու վեհութիւն, մի առանձին քաղաքական նպատակ կամ հաշիւ չեն ունեցել, այլ այդ ոճիրը նրանք կատարել են յատկապէս սիրօյ զգացման ազդեցութեան տակ:

Յայտնի Մեսսալինան ¹⁾ իւր չարագործութիւնները կատարելիս ղեկավարում էր բացառապէս իւր զգայականութեամբ:

Այս այսպէս լինելուց յետոյ պէտք չէ մոռանալ մի քանի փայլուն դէպքեր, ուր կինը ներկայացել է որպէս մի հերոսուհի: Այստեղ անհրաժեշտ է չիշել Բրուտոսի կին Պորցիալին: Երբ, ամուսնու մահուան լուրն ստանալուն պէս, անձնասպան եղաւ: Արրիալին, որ տեսնելով իւր ամուսնու երկիւղը մօտալուտ մահից՝ նրան օրինակ տալու և քաջալերելու համար սրով վիրաւորեց իւր կուրծքը ասելով «non dolet» (չէ ցաւում) նըշանաւոր բառերը, որ արդէն պատմական նըշանակութիւն են ստացել:

¹⁾ Մեսսալինան Հռովմայեցոյ Կղոզիոս կայսեր երրորդ կինն էր, որ յայտնի էր իւր վերին աստիճանի անառակութեամբ և վաւաչոտութեամբ:

Թէև կանայք ուրախութեամբ և առանձին եռանդով մասնակցել և մասնակցում են կրօնական շարժումներին, բայց նրանց դերն այդ ասպարիզում միանգամայն երկրորդական է: Աշխարհիս երեսին ղեռ չէ ելեացել զոնէ մի կին, որ ոչ միայն որևէ կրօնի, այլ նոյնիսկ որևէ հերձուածի, կրօնական մտքերի, կամ որևէ աղանդի հիմնադիր լինէր:

Չի կարելի ուրանալ այն հանգամանքը, որ կրօնական շարժումների ժամանակ կանայք հարիւրներով և հազարներով են նահատակներ տուել. նրանք խմբերով անտրտունջ դիմել են դէպի տանջանաց վայրն ու ակներև մահը... Բայց այս բարեպաշտական մեծագործութիւնը պէտք է վերագրել կնոջ անձնազոհութեան մէջ ունեցած ընդունակութեանը: Այս կողմից կանայք իսկապէս գերազանցում են տղամարդկանց. և կնոջ դերը քրիստոնէութեան պատմութեան մէջ՝ անկասկած ահագին է:

Իւր ժամանակին հռովմէական կատակոմբների պեղումները պարզապէս ցոյց տուին, որ կանայք քրիստոնեայ նահատակների ընդհանուր թուի 40% են տուել: Կանանց այս օրինակ դէպի քրիստոնէութիւնն ունեցած անձնուիրութեան պատճառը էմբրոզոն բա-

յատարում է քրիստոնէական կրօնի դէպի կանայք ունեցած անհուն սիրով, ներողամտութեամբ և համբերատարութեամբ. հակառակ արեւելեան կրօնական այն վարդապետութիւնների, որոնց հիման վրայ կինն արհամարհուած, նուաստացած և ստրուկ էր բառիս ընդարձակ նշանակութեամբ...

Վերջացնելով մեր խօսքը, կարևոր ենք համարում լայնել, որ եթէ կանայք հանճարներ չեն կարող ծնել, դրա փոխարէն նորանք ընդունակ են տաղանդներ առաջ բերելու, և եղած փոստերն ապացուցանում են, որ կանայք իրենց տաղանդաւորութեամբ կարող են գերազանցել տղամարդկանց: Եթէ այսօր բեմական աշխարհը պարծենում է իւր հռչակաւոր գերասանուհիներով (Ռաշէլի, Սարրա Բերնար, Էլէօնորա Դուգէ, Ռիստորի և այլն), սրանով նա պարտաւոր է կնոջ տաղանդաւորութեան: Եթէ այսօր Նիւտոնի մտքերը Փրանսիայում տարածող մարքիզուհի Շատլէն, Չարլզ Դարվինի մտքերը քարոզող տ. Կլեմնանս Ռօէն, Եւրոպային Գերմանիայի հետ ծանօթացնող տ. Ստալը և այլն և այլն կարողացան գիտնական աշխարհում իրենց համար պատուաւոր տեղ ձեռք բերել, դրա-

նով վերջիններս պարտաւոր են իրենց տաղանդի մեծութեանը: Տաղանդի մեծութեանն ենք ասում և ոչ հանճարի, որովհետեւ վերոյիշեալ կանայք ոչ թէ նոր մտքեր և գաղափարներ լղանալով և ծնելով հռչակուեցան, այլ արդէն եղած պատրաստի մտքեր և գաղափարներ տարածելով, մի հանգամանք, ուր գործ տեսնողը ոչ թէ հանճարն է, այլ տաղանդը:

Կինն խկապէս կարող է պարծենալ իւր տաղանդով, որովհետեւ գործունէութեան այն ասպարիզում, ուր կինը գործ է դնում իւր տաղանդը, կարողանում է պատուաւոր կերպով դուրս գալ միջից, մանաւանդ այն դէպքում, երբ նա տաղանդի հետ միասին գործ է դնում նաև իւր տակտն ու շնորհալիութիւնը:

Կնոջ վերին աստիճանի տաղանդաւորութեանը պիտի վերագրենք այն հանգամանքը, որ նա կարողանում է լաւ մայր և խելացի դաստիարակչուհի լինել. վերջին ասպարէզներում կինն անզուգական է:

Պէտք է ազատ ասպարէզ տալ կանանց կրթութիւնու այնպէս, ինչպէս պէտք է... Միայն կրթուած կինը կարող է ցոյց տալ իւր տաղանդը... հասկանալ մայրական կոչման մեծութիւնը և արգասաւորել իւր տաղանդով, տակտով և շնորհալիութեամբ այն մեծ գործը,

որ որդոց դաստիարակութիւնն է կոչուում:

Կինն ընտանիքից դուրս գործ չունի...
Նրա դերն ընտանեկան յարկի տակ առաջնա-
կանն է, իսկ ընտանիքից դուրս երկրորդական.
նոյն իսկ չնչին, ինչպէս և տեսանք: Եթէ
կինը չկամենայ ո՛չ բժիշկ լինել, ոչ փաստա-
բան և կամ պետական գործիչ, դրանով ոչ
գիտնական և քաղաքական աշխարհն է տու-
ժում և ո՛չ մարդկութիւնը, որովհետեւ աշ-
խատողներն արդէն աշխատում են այդ աս-
պարէզներում: Բայց եթէ չկամենայ ծառայել
իւր կոչմանը, խորշէ ընտանեկան յարկից,
գրանով ոչ միայն ինքը՝ կինը, այլ և ընտա-
նիքն ու ամբողջ մարդկութիւնն է տուժում:

Եթէ այսօր կինն ստիպուած է դուրս գալ
ընտանեկան յարկի տակից, թողնել իւր որդոց
դաստիարակութեան գործն ուրիշների կամ ե-
րեսի վրայ և իւր աշխատանքով ապրել, այդ
ինքնըստինքեան մի վնասակար երևոյթ, մի սո-
ցիալական չարիք է, որի առաջն առնելու հա-
մար անշուշտ հարկաւոր է միջոցների ղիմել...

«Գործը զրում, կինն՝ օջախում»¹⁾ — ասում
ենք մի կողմից, մի կողմից խորիմաստ առածը...

Երկու առածը, որ մենք առաջին անգամ
որով կը անձուռ լսել ենք Շամախու թեմի հայ գիւ-
ղից Կարապետի մոտ:

ՊԱՏՐԱՍ Է ԵՒ ԼՈՅՍ ԿՏԵՄՆԻ

1) Յիսուսի Քրիստոսի երկրաւոր կեանքը
և վարդապետութիւնը. Բ. տպագրութիւն. բարե-
փոխուած, լրացրած և նորանոր ծանօթութիւններով
ճոխացրած:

2) Պատկերներ, գրոյցներ.

ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ Է ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ.

3) Գործը առաքելոց ի աշխարհաբար թարգ-
մանութիւնը կարևոր ծանօթութիւններով:

4) Մօսք և գործ. Պօտապէնկոյի Բ. մասից
բաղկացած վէպի հայերէն թարգմանութիւնը:

ՎԱՃԱՌ-ՌՈՒՄ ԵՆ

Կենտրոնական գրավաճառանոցում մեր հետեւեալ աշխատութիւնները.

- 1) *Քանդած Օջախ. անցեալից մի յիշողութիւն. զինն է 20 կոպ.*
- 2) *Յիսուսի Քրիստոսի երկրաւոր կեանքը եւ վարդապետութիւնը. (Խիստ սակաւաթիւ) զինն է 1 թուր.*
- 3) *Կլաւդիայի այգում. Էրնստ Փոն-Վ. Իլլէն-բրուսի. զինն է 20 կոպ.*
- 4) *Կանանց իմնորի առթիւ. զինն է 40 կոպ.*

Մեզ գիւտողները ճանապարհածախը չեն վճարում. Հասցէ. Шемаха Протоіерею Тачату Марагянъ.

<< Ազգային գրադարան

56. 113